

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 SAUSIO 31 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 20 (5)

Pastabos pačiam sau

Mūsų „kultūrinė“ tikrovė

Kaip rašė vienas išeivijos lietuvis, nieko jau seniai nestebina Seimo leidžiami įstatymai – kvaili ar rafinuoti jie būtų. Labiau stebina tautos reakcija – ji vis dar laukia iš politikų kažkokių stebuklų, nepamatuoto optimizmo, viso to, kas gyvenimą priverstų atrodyti kitokį, nei yra. Tai primena sovietinius laikus, kai gyvenome gūdaus provincializmo ir amžino „deficito“ sąlygomis, užtat nebuvo nei žudikų maniakų, nei vaikus smaigiančių motinų, nei girtų teisės saugos darbuotojų ir jokia krizė nelaukė už eilinio, per trejus metus sėkmingai įvykdyto, penkmečio slenksčio.

Panašu, kad politika tapo tuo, kuo yra – drumzlinais, lėkštais vandenimis, kuriuose, anot neseniai mirusio poeto S. Gedos, nutrūksta visi žmogiški ryšiai ir žmonės tėra tik prašalaičiai. Ar verta tikėtis, kad prašalaitis supras čia esančiųjų, būnančiųjų gyvenimą?.. Geriausia atveju tik dėsis suprantas. Nes to reikalauja jo, kaip išrinkto tautos atstovo, statusas. Būti tautos balsu.

O paradoksaliausia, kad šis balsas vis dėlto atliepia tautos interesus ir jos mentalitetą. Ir dar sykį patvirtinama tiesa, kad esame verti tokios valdžios, kokią išsirenkame. Štai knygų leidybai ir kultūrai pakelti mokesčiai. Ar jie liudija, kad mūsų valdžiai, netgi intelektualiajai jos daliai, svarbi kultūra?.. Pasirodo, kad ne. Ir didžiajai tautos daliai, atrodo, tai nesvarbu. Juk beveik niekas neprotestavo dėl drakoniško knygos, kaip būtino išsilavinusiam žmogui dalyko, apmokestinimo. Keli rašytojai ir leidėjai pamitingavo prie Seimo, panešiojo pigų karstelių su leidiniais, – ir viskas. O kur tuo metu buvo didžioji tautos dalis?.. Turbūt žiūrėjo „Nekviestą meilę“, tuo dar sykį paliudydama, jog lietuviams jų šimto metų raštijos istorija yra per trumpa ir per menka, kad kėsintis į raštą, į knygą galėtų virsti visaliaudiniu pasipiktinimu.

Tuo tarpu – vėlgi cituoju išeivijos lietuvių – Meksikos parlamentui 2003 metais įvedus panašius mokesčius knygų leidybai ir sulyginus ją su rašalo, popieriaus, klijų ir panašių kanceliarinių dalykų prekyba, bene milijonas meksikiečių užtvindė centrinę sostinės alėją, protestuodami prieš šiuos „nekultūringus“ mokesčius. Ir tai nebuvo intelektualai, o paprasti tarnautojai, darbininkai, netgi kaimiečiai. Ir jie savo pasiekė – Meksikos prezidentas atšaukė mokesčius kultūrai.

Pas mus sunku išivaizduoti tokį dalyką. Kaimiečiai protestuoja paprastai dėl nesuperkamų runkelių ar pieno. Kad būtų masiškai protestuojama dėl knygų apmokestinimo – tai neįsivaizduojama. Gal temperamentas kalta?.. Meksikiečių serialuose visi – ugnis ir kraujas, mes juk lietuviai, – valandą pro langą žiūrime, kol kokia mintis į galvą ateina... Matyt, gal po kokio dešimtmečio kam ir toptelės, kad reikėjo protestuoti. Tik gal jau bus vėlu. Ir nuo Meksikos būsime atsilikę dar toliau. Ir galbūt šventai tikėsime, kad meksikietišku serialu paistalai ir yra Meksikos kultūrinė tikrovė. O kad kultūrinę tikrovę įkūnija knygų leidyba, niekam ir į galvą nešaus.

Jeigu kas tuo abejoja, tegu paskaito interneto komentarus, ypač tuos, kur kalbama apie kultūrą, knygas, rašytojų darbą ir panašius dalykus. Išeivijos lietuvis tą leksiką pavadino kalba, tinkančia tik bernams prie tvarto. Pridurčiau tik tiek, kad kai tūlas internautas siūlo rašytojui, baigusiam universitetą, eiti su šakėmis mėšlo kratyti, apima ne pasipiktinimas, o savotiškas smalsumas: gerai, aš, rašytojas, tą mėšlą pakratysiu, visoks darbas žmogų puošia, bet kur tamsta taikai?.. Bene į rašytojo vietą?.. Būdamas toks klaidingai neraštingas?.. Ką ten tamsta veiksi? Lietuviškų serialų scenarijus rašysi? Na, nebent...

Renata Šerelytė

Kitame numeryje:

- Gražina Mareckaitė. „Imkiet mane ir ...“
- Stasys Goštautas. Amerikos lietuvių menas.
- Nauja Lidijos Šimkutės knyga.

Redaguoja Aldona Žemaitytė aldaze@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Antanas Kučas. Iliustracija A. Kriščiukaičio-Aišbės knygai „Brička“, 1938

Šių metų sausio 24 d. sukako 100 metų lietuvių grafikos klasikui Antanui Kučai. Ta proga Vilniaus paveikslų galerijoje surengta jubiliejinė jo darbų paroda „[prasminta tradicija]“. A. Kučo kūryba yra išskleidusi gražiausias lietuvių grafikos tradicijas, kurios remiasi liaudies menu. *Tik remdami liaudies menu, jo principais, mes galime išeiti į platų meno pasaulį*, – sakė A. Kučas.

Savitai ir natūraliai suvoktas liaudies menas ir jo interpretacija, profesoriaus perteikta savo mokiniams Dailės institute, suformavo šiuolaikinės lietuvių grafikos mokyklą. A. Kučo mokiniais buvo beveik visi žymiausi kelių kartų Lietuvos grafikos meistrai: Birutė Demkutė, Vytautas Bačėnas, Albina Makūnaitė, Regina Ulbikaitė, Stasys Krasauskas, Romualdas Čarna, Juozas Galkus, Albertas Gurskas, Irena Daukšaitė, Bronius Leonavičius, Birutė Stančikaitė, Jūratė Stauskaitė, Virgijina Kalinauskaitė, Rimvydas Kepežinskas ir kt. A. Kučo mokiniai, pagerbdami profesorių, surengė savo darbų parodą, kuri šiuo metu veikia „Akademijos“ galerijoje.

„Ypač svarus A. Kučo indėlis meninio knygos apipavidalinimo srityje. Per ilgą, daugiau kaip pusę amžiaus trukusią kūrybinę veiklą dailininkas apipavidalino per 220 knygų, dauguma jų buvo įvertintos kaip puikūs darbo pavyzdžiai. Viena pirmųjų A. Kučo apipavidalintų knygų, turėjusių didelę reikšmę dailininko meninio stiliaus formavimuisi, buvo Aišbės „Brička“ (1938). Lakoniškais priemonėmis perteiktas liaudiškas humoristinio pasakojimo stilius, šmaikščiai ir emociškai apibūdinami apsakymo veikėjai, paryškintos svarbesnės siužetinės scenos. Ekspresyvi raižysena, dekoratyvaus vaizdo kūrimas su nedideliais teksto fragmentais, medžio raižinio technikos pasirinkimas atskleidė giluminį dailininko ryšį su lietuvių liaudies menu, ypač grafikos, tradicija. Šia knyga A. Kučas debiutavo ir kaip dailininkas, suvokiantis knygos vientiso meninio ansamblio (su išraižytais priešlapiais, viršeliais ir kt.) reikšmę,“ – rašo A. Kučo kūrybos tyrinėtoja Regina Urbonienė. Ji nurodo būdingą A. Kučo iliustracijoms glaudų vaizdo ir teksto ryšį, sodrią, ekspresyvią ir kartu jautrią raižyseną, juodų ir baltų plotų pusiausvyrą.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Renata Šerelytė. Mūsų „kultūrinė“ tikrovė.
- 2-as psl. Renata Šerelytė. Kačių dienoraščiai.
- 3-as psl. Aldona Žemaitytė. Valentinas Sventickas: apie kūrybą ir leidybą.
- 4-as psl. Gediminas Indreika. Pamiršti Kazio Varnelio vitražai Čikagoje.
- 5-as psl. Valdovų rūmai – mūsų džiaugsmas ir rūpestis.
- 6-as psl. Romualdas Kriaučiūnas. Ar randame, ko ieškome?
- 7-as psl. Violeta Rutkauskienė. Dvigubasis Kryžius Lietuvos ir pasaulio istorijoje.
- 8-as psl. Perpetua Dumšienė. XXVII knygos mėgėjai.

Kačių dienoraščiai

RENATA ŠERELYTĖ

Katės balsas vidurnaktį panašus į laumių rasto kūdikio klyksmą. Taip šaukiamasi motinos, kuri lenkiasi paimti baltų griaučių žalio ledo veidu ir šaltomis žvaigždynų akimis.

O laume, mano motina, užžėlusiam tėviškės sode kaip šešėliai šmėsčioja katės, mirusios sielos, tokios išskaudintos, kad tebebėga nuo gyvenimo rausvomis kačių pėdelėmis, be garso, minkštai, ir kiek besurinktum į skreitą kauliukų ir kaukolyčių, kapų žeme jos pavirs.

Kačiukas išaugo iš žemės, jo kailis – rudas priemolis su gelsvu bėgančio smėlio takeliu nuo tarpuausio link uodegos, pilvukas – baltas smėlis, iš tokio daromas stiklas, o kojos – pilkas šlynas ir juodžemis, ant sprando šviečia kelios gaisringos sruogos, panašios į raudono dykumos smėlio gyslas.

Trumpiau tariant, laumė ėjo pro šalį ir iškratė kačiuką iš skreito, o mes radom – pirmoji pamatė dukra ir džiaugsmingai sušuko: „Žiūrėkit, žiūrėkit, ateina Virdulio vaikutis!..“ (Virdulys – viena iš amžinai alkanų kaimynų kačių, pirmosios metų vados jauniklė, praminta taip dėl banditiškos juodos nosies). Priemolio grumstelis, išlindęs iš garšvų ir kiečių, virkavo visu balsu, prašydamasis ant rankų, trokšdamas jų švelnumo ir šilumos. Negi atstumsi tokį – gyvojo molio gabalėlį, pasitikintį rankomis, kurios jį paims.

Balta Biliūno katytė galėtų būti nebylus kaltės ženklas, o išsiginti kaltės galėtų nebent tas, kuris visuomet rankoj laiko akmenį. Bet ar žodis „išsiginti“ tinka visada?.. Anava diedas, dirbęs pas kaimynę priebučio statybose, sužinojo, kad kaimynės giminaičiai sergantį šunį veš pas veterinara užmigdyti. Net pasipiktino žmogus: „Da vy čto, liudi dorogije, budete dengi na veter brosat!.. Dajte mne červonec, po dešovke ubju“ („Jūs ką, žmonės brangieji, pinigų pavėjui leisit!.. Duokit man ‘červonca’, pigiai užmušiu“, – rus.).

Nuo kokios kaltės čia reikia gintis?.. Ir – kuriam galui?.. Juk viešpatauti esi paskirtas, *homo sapiens*, visai žemės tvarinijai. O jeigu jau viešpatauti – vadinasi, žudyti. Apsaugoti mažą ir silpną nėra viešpatystė.

O kaip bjauru, kai tas mažasis silpnasis, užuot klusniai išnykęs, tampa agresyvus, nenuolankus ir bet kokia kaina trokštantis likti gyvas!..

Tokios yra kaimynų katės. Trys, ir visos baltos, išskyrus Virdulį. Tasai – tiksliau, toji – juodmargė kaip karvė, pūkuota voverės uodega. Pavadinčiau jas baltosiomis teroristėmis: pilamos vandeniui, apmėtomos grumstais ir akmenimis, jos vis vien kantriai lipa per tvorą į mūsų kiemą ir neša blusas beigi bado ir pažeminimo žinią, ignoruoja šunį, o Grumstelį laiko saviškiu, kurį netrukus bus galima užverbuoti į savo gretas.

Murzius, antrosios vados jauniklis, taip pavadintas dėl nenusakomos spalvos dėmės ant kaktos, primenančios buvusį SSRS genseką, pradėjusį „perestrojką“, vienąsyk įsibrovė kaip tikras slaptošios armijos karys; visas snukis išterliotas dažais, apie akis – du apvalūs mėlyni ratai. Matyt, kaimynų mažajai katinas pasirodė panašus į piešimo lapą.

O senė, Virdulio ir Murziaus motina, vėl stora kaip būgnas, ir rudeno pradžioj, kai ims kristi geltoni lapai ir pakils voratinkliai, nesvetinę žemę išvys trečioji baltųjų teroristų vada. Bus galima giedoti apie liūdną rugsėjo grožį, išskrendančias gerves ir baltus artėjančios žiemos pranašus – alkanus pūkuotus kačiukus, ir nė žodžio apie jų šeiminius, toks žodis čia netinka, nes sniegas neturi šeiminių, jis niekam nepriklauso, nebent armijai, kuri niekada nesudės ginklų, ateis, kai

būsime patenkinti savo ribotu gailėtingumu ir įvesta tvarka, pažvelgs mėlynais flomasteriais apvestomis akimis, kaip dvasios, kurių nebeįmanoma permaldauti, ir visa tvarinija nebyliai pereis į jų pusę, ir viešpats liks vienas.

Plaučių uždegimas, enteritas, ausų erkės ir visa tai lydintis kasymasis, čiaudėjimas skystais snargliais ir viduriavimas – ar ne per daug negandų mažam žemės grumsteliui, išmestam iš laumės sterblės?.. Net neįmanoma su tokia liga maišeliu sėdėti veterinarinės klinikoje, kur su lašeline guli kilminga rusų mėlynoji (o bėdinas Murziaus, niekingas prasčioko!..), o Jorkšyro terjeras, koketišku kaspinėliu perrištais kirpčiukais, laukdamas delikacijos procedūros, dreba kaip mūsų Dikas, šuo su katės siela, stumiamas maudytis vidurvasarį į ežerą.

Kas gi gydo žemę, priemolį, šlyną ir smėlį, pelenus ir raudonas dykumos smiltis?.. Kas gi ją išgydys?.. Nei Viešpats, nei stichijos... Kai tai suvoki, imi ją į savo rankas be jokios vilties. Su baime.

Sielvartingai mąstau apie tai, kad šita įkyrėjusi baltų kačių govėda, lekianti paskui kiekvieną praeivį, užklystanti iš nuošalų akligatvį, ir besitikinti kuklios nuograužos, niekad neišmušė praeivių iš jų teisingo kelio, neprivertė sustoti ir galbūt griebtis už galvos. Vietiniai valkatos kačių išvis nepastebi, it kokių plastiko maišelių, skrendančių vėjyje, o girtuokliai, besitrinantys apie kioskus ir „Maximą“, matyt, įpratę, kad jiems vaidenčiųsi balti triušiai, gal net arkliai.

Ir aš pati nebetrokštu, kad katės lėktų paskui mane, seniai jų nebešeriu, mat gėda, atrodyčiau kaip senatvine silpnaprotyste serganti moteriškė, landžiojanti po rūsius, šabakštynus ir kapines, ieškanti vargstančių, apleistų kačių, vos ne ragana, nes juk tik raganos liguistai vaikosi kates, gal dėl to, kad kačių klyksmas primena kūdikio raudą, o raganos irgi moterys, geidžiančios ne tik gaisinti, bet ir globoti, o kas tam geriau tinka, jei ne katės, žemės pradėtos ir išaugintos, ir be skausmo grįžtančios į žemę atgal, jei tik jų kaulėlių nesurenka laumės, dripliapapės gvėros, joms švelnūs gyvūnai nerūpi, kaulėliais jos kutena diržingus vyrus.

Štai viena jau nulingavo akligatviu aukštyn, geltonaisiais barkūnais užžėlusio stadiono link, kur kaip mamutų kaulai mėtosi rudi bambaliai. Pūpsos ten, stambiu kūnu prigulusi barkūnus, gurkšnos iš plastikinio butelio alų, abejinga kaip vaikinga katė, ir tik retykiais dirstels į mane, bėgančią penkioliktą ratą aplink stadioną, – ramiai, su gailėčiu, gal net su užuojauta, lyg sakydama: ir ko tu čia plėšaisi?.. Nori išsaugoti jaunystę?.. Apgauti laiką?.. Laiko neapgausi, tą žino net katės.

Vakarais, kai ilgėjantys šešėliai pasiglemžia paskutines šviesos saleles, katės sutupia ant betoninės pamūrės ir tampa panašios į sfinksus. Ir klausk neklausęs jų, kodėl moiros nuverpė tokį likimo siūlą ir kada praeties erinijos virus tyromis eumenidėmis, – liksi be atsakymo, nes žmogaus tariami garsai pernelyg garsūs ir nykūs, panašūs į technologinį triukšmą, jiems trūksta spalvų, aksono šiugždesio, aristokratiško murktelėjimo ir iškalbingo blakstienų virpėjimo.

Be to, žmonės klausia sfinksų tokių kvailų dalykų!.. Dažniausiai jiems rūpi, kas nutiks ryt ryt, o tai, kas vyksta dabar, taigi – kas svarbiausia, jų nedomina.

Negana to, kačių neketėjai sako, kad katės – egoistės ir pamaivos, va šuo, tas geras, atiduotų gyvybę už šeiminką. Koks keistas požiūris, koks nai-

vus įsitikinimas!.. Juk tik katė, turinti septynias gyvybes, žino, kaip sunku netekti kad ir vienos iš jų.

Argi tai gali suvokti tas, kuris savo gyvybę atiduoda nesusimąstydamas?..

Apleistos vietos turėtų priklausyti katėms, jos yra tylos ir vienvės karalienės. Priemiesčio miškuose galima aptikti daug mažų baltų kaukolyčių, katės čia atėjo savo didelėmis geltonomis akimis pasižiūrėti į jų gyvybes nusinešantį laiką.

Tėviškėj, namuose, kur beveik visi artimieji išmirę, dar liko katės – išizeidusios, laukinės, nedraugiškos. Pažymėjusios grindis prie krosnies skystų išmatų klaneliu, dabar tik šmėkšteli sename užžėlusiam sode kaip nerimstančios sielos.

Jeigu panirsim į Viešpatį kaip į šiltą beribį vandenyną, padus linksmai kutens mažos žuvelės. Tai kačiukai, kuriuos nuskandino. O tie, kurie gyvi užduso po žemėmis, bus pavirtę paukščiais su švelniausių pūkų sparnais.

Žiūrėk tik, ir Murzius čia, gėdinga politiko dėmė ant kaktos virtusi angelo žvaigždė, senė katė ir Virdulys plasnoja kaip dvi auksažvynės undinės ne žmonių, o kačių galvomis, juk Viešpats – tai ne mes, dužių puodų žiedėjai, jam brangi kiekviena gyvojo molio dalelė.

Gysločio atmintis, vijoklio prisiminimai, kačių užrašai, vandens čiuožikų nuojautos ir protas, kuris visa tai pamiršo.

Jeigu egzistotų kitas gyvenimas ir jame būčiau katė, turėčiau neprisiminti žmogiškosios savo esybės. Bet ar tai nėra per sunkus išbandymas mano vienatinei sielai?..

Ir jeigu kada atsibusčiau tamsiame miške, gyvenimo nuėjus pusę kelio, ir išvysčiau po vaiduokliškais medžiais kates, į kurias mečiau akmenį, nes neįmanoma abstrakčiai mylėti visų kačių kaip ir visos žmonijos, – ar turėčiau suprasti, kad manęs laukia kelionė per pragarą, ir be jokių lydintųjų asmens komentarų – mane lydės tik Žemės Grumstelis, kuris kalbėti nemoka.

O šiurkštūs garsai, o skurdusai gerklų padarę!.. Kaip išreikšti nuostabą ir baimą, suvokus, kad net norint patekti į žmonių rojų reikia pereiti kačių pragarą?..

Kūdikio rauda tamsiame nakties prieangy. Kaip gerai būtų, kad ją išgirdus nesuvirpėtų širdis!.. Amžiams likčiau abejingųjų rate – ten, kur gyvena laimingi žmonės. □

Valentinas Sventickas: apie kūrybą ir leidybą

Per literatūrą – savo ir kitų kūrybą – aprėpdamas tokį platų mūsų visuomenės socialinių ir kultūrinių reiškinių spektrą, ką pasakytumėte apie mūsų naująjį amžių, kuris dar toks jaunas ir metas (tūkstantmečio pradžia), ir sparčiai gimstančiais reiškiniais įvairiose gyvenimo sferose?

„Per literatūrą“... Skaitome Šventąjį Raštą, mitus, įvairių tautų epus, istorijos veikalus, pasaulio ir savąją klasiką, pastarojo šimtmečio talentų išvalgas. Skaitome ir galvojame. Žodžius apie naująjį amžių ir gimstančius reiškinius reikia matyti ilgaamžių procesų tėkmėje. Literatūra tikrai padeda matyti ir suvokti šitaip, išvaduoja nuo trumpalaikių naujienų didinimo. Negalima užsikišti. Taip, mums tenka gyventi pripažįstant savojo laiko naujienas kaip svarbias, bet iš tiesų minėtos tėkmės suvokimas yra svarbesnis.

Tikrai nauji dalykai yra anksčiau nebuvusios technologijos, lig šiol neturėti vaistai, tik dabar mokslo atskleistos pasaulio paslaptys. Taip, ir meno atskleistos.

Jeigu kalbėtume apie idėjas, politiką, – mažai kas naujo nuo Romos imperijos laikų. Kartais pagalvoju, kad ir kūryba į „nauja“ prasiskverbia ne taip dažnai, kaip vaizduojamės.

Man, kaip skaitytojui ir procesų stebėtojui, atrodo, kad šis šimtmetis taps tradiciškai suvokiamos Vakarų civilizacijos ir islamo grumtynėmis; kad į jas sunkiai nuspėjama būdu įsikirs Kinija; kad nė šių numanomų procesų nesulauksime, jeigu pasaulio civilizacija nesusitaikys su pasauliu kaip gamta – jis didis, mes tegalim taikiai šlietis prie tos didybės. Ir dar man atrodo, kad atskirų tautų ir jų kalbų kultūrų išlikimas kasdien darosi vis labiau abejotinas. Deja. Dėl to liūdžiu.

Normalus XXI amžiaus žmogus turėtų tikėti, kad žmonės jau neturėtų šaudyti vieni į kitus, – jie turi susikalbėti. Bet taip nėra. Taigi norma – per šitiek šimtmečių ir patirčių – tebėra nepasiekta. Deja, deja. Dėl to dar labiau liūdžiu.

Krizė, arba sunkmetis, kaip tiksliau įvardijo mūsų Prezidentas, dar tik prasideda, o visą mūsų žiniasklaidą ir net politiką jau gausiai aplipo įvairūs bauginimai. Turbūt daugiau bauginama, negu mūsų tikrovė paliudija. Tarp tų bauginimo girnų atsідurė ir mūsų kultūra. Kiek realūs yra sunkumai, kurie užgrius įvairias kultūros sritis, įskaičiuojant ir pramogų verslo atstovus, kurie save taip pat priskiria kultūros žmonėms?

Krizė prasidėjo nuo Amerikos bankų ir išplito. Sutinku su šviesiausiais Bažnyčios protais, pasakiusiais, kad krizės priežastis yra nuodėmės. Gobšumas, melas ir t.t. Kas paragavo nuodėmės saldžių, tas nuo jų nesitrauks. Vėl remiuosi literatūra. Na, ne tik. Galima tikėtis laikinų „pasitvarkymų“, bet esmingų kitimų – vargiai.

Kultūra priešinga nuodėmei. Ar gali laimėti?

Tiek to, nuo bendrybių eikim į šių metų pradžios Lietuvą. Sunkumai tikri. Jokiai kitai socialinei grupei mokesčių našta nedidinama labiau negu kultūros žmonėms ir kultūrą skleidžiančioms įmonėms bei įstaigoms. Kas gauna stipriausią smūgį, tas pirmas ir nuleipsta.

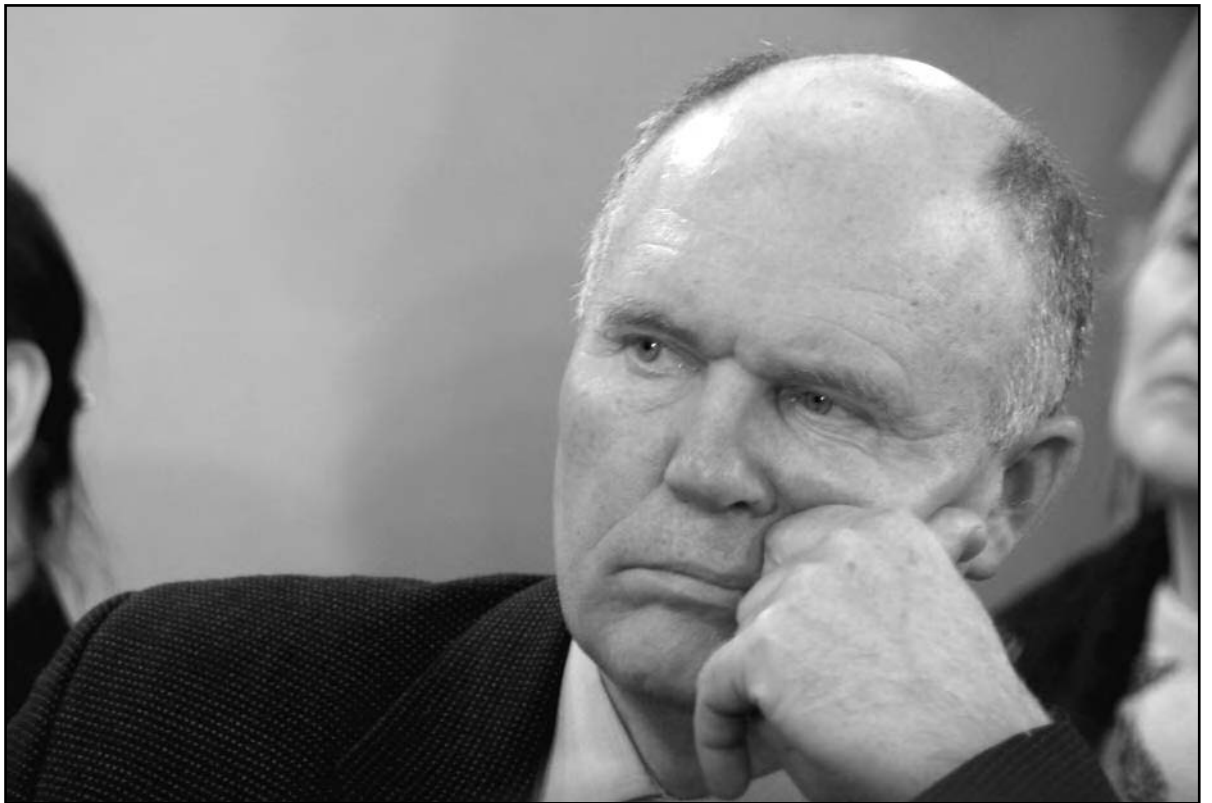
Pasekmes nuspėti nesunku.

Mėginame ir toliau mėginsime pakovoti, kad didelės bėdos mūsų neištiktų. Jeigu nieko nelaimėsime, tai ir Lietuva bei lietuviybė pralaimės. Turėsime dar dygiau pakartoti tuos žodžius, kuriuos skaitėte šio atsakymo antroje pastraipoje.

Grįžkime prie Jūsų tiesioginės veiklos. Ar bus turtingas šiemetinis rašytinės literatūros derlius leidykloje, kurioje dirbate? Kokius reikšmingus leidinius rankraščių (koks senobinis žodis, dabar reiktų sakyti elektronraščių) pavidalu laikote savo kabineto lentynose? Ką mes skaitysime šiais metais su logotipu Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla?

Dėl jau minėtų aplinkybių galimybės leisti knygas ir išlikti palyginti nedidelei leidyklai yra neišskios.

Bet ką ketiname išleisti – galiu pasakyti. Ne, visko negaliu, nesurašysiu čia pusšimčio knygų.

Vladas Brazdukas nuotrauka

Jokiai kitai socialinei grupei mokesčių našta nedidinama labiau negu kultūros žmonėms ir kultūrą skleidžiančioms įmonėms bei įstaigoms.

Tebus tik lietuvių literatūra (o išleisim ir keliolika pasaulio literatūros vertimų) ir tik po keletą pavardžių pagal įprastus gardelius. Proza – Birutės Jonuškaitės, Vytauto Martinkaus romanai, Jono Mikelinsko, Grigorijaus Kanovičiaus apsakymai. Nelabai apibrėžtas žodis „esė“ aprėptų naujas skirtingas Justino Marcinkevičiaus (sąjūdiškos kalbos, užrašai, pokalbiai), Marcelijaus Martinaičio, Algimanto Mikutos (abu pastarieji arčiau memuarų), Mykolo Sluckio, Juditos Vaičiūnaitės, Gintaro Bleizgio knygas. Žurnalistė Ramunė Sakalauskaitė pasiūlė savitai parašytos politinės publicistikos knygą, kurioje labiausiai išsižiūrėta į Algirdą Brazauską ir Vytautą Landsbergį (čia tik leitmotyvas, daug ten įsidėmėtinų asmenų bei įvykių). Iš poezijos visų pirma minėčiau Nacionalinės premijos laureatų Liūnės Sutemos ir Jono Strielkūno rinktines, naujus Sigitą Gedos (taip, nauja meilės lyrikos knyga), Henriko Algio Čigriejaus, Vidmantės Jasukaitytės, Dovilės Zelčiūtės rinkinius, tikrai patrauklius jaunuosius, tarkim, Rimantą Kmitą (čia bus netikėta), Donatą Petrošių, Valdą Gedgudą... Be abejo, bent keturiais tomiais pratęsimė seriją „Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius.“

Su kokių kraičiu dalyvausite vasario mėnesį Vilniaus knygų mugėje? Gal ten bus ir viena kita išėjimo literatūroje knyga?

Mugėje rodome visas praėjusių metų knygas, neslepame ir ankstesnių, jei turime. Išėjimo rašytojų knygų čia bus tikrai nemenkas žiupsnis.

Kitur gyvenantys lietuviai savo apsilankymus Lietuvoje bando sutaisyti su įdomesniais renginiais. Ramiai tvirtinčiau, kad Vilniaus tarptautinė knygų mugė tikrai nenuviltų tokių svečių. Ji tapo didžiausiu kasmetiniu kultūros renginiu, įtraukiančiu ne tik knygos, bet ir muzikos, teatro, dailės, politikos žmones, žiniasklaidą. Ji tiesiog stubina įvairiausių renginių gausa, sutraukia daugybę lankytojų.

Mūsų leidykla šįsyk atskirais renginiais išskirs Justino Marcinkevičiaus, Kęstučio Navako, Laimos Vincės (tai Laimos Sruoginytės literatūrinis slapyvardis), Jorge'ės Luiso Borgeso knygas, knygą apie aktorį Arną Roseną, antologinį poezijos apie Vilnių rinkinį, kurį sudarė Aidas Marčėnas (pavadinta „Iš Vilniaus į Vilnių“). Beje, šiemet ketiname išleisti šios antologijos nedidukę metonimiją (dalis vietoj visumos) angliškai.

Kokie Jūsų ryšiai su išėjimo kultūrininkais (ne tik antrabangiais, bet ir trečiabangiais)? Ar gaunate jų prašymų išleisti vieną ar kitą romaną, poezijos rinkinį?

Gerai ryšiai, nuolatiniai, bangos nesvarbu, svarbu vandenynas. Net visai jauni žmonės, neseniai išvykę iš Lietuvos, dalyvauja, tarkim, pirmųjų knygų konkurse. Pasiūlymų ką nors išleisti yra visada. Ir leidykla pasiūlymų pasako. Nesu skaičiavęs, bet iš nuojautos sakyčiau, kad Nepriklausomybės metais vargiai kuri kita leidykla išleido gerų išėjimo rašytojų knygų daugiau nei mūsų.

Iš kelių pastarųjų metų minėčiau sėkmingą bendradarbiavimą su Grigorijum Kanovičium, Laima Sruoginyte, Liūne Sutema, Lidija Šimkute, Tomu Venclova, Jonu Zdaniu. Paminėjau rašytojus, kurių knygas palyginti neseniai išleidome. Neužmirštame tų, kurių nebėra. Knygų serijoje „Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius“ pastaraisiais metais išleidome Jono Aisčio, Bernardo Brazdžionio, Mariaus Katiliškio tomas. Atskira knyga priminė Lietuvos skaitytojams Nelę Mazalaitę. Toliau leidžiame Liudo Dovydeno rinktinis raštus, tuoj bus šeštas tomas. Beje, šie rūpesčiai suvedė su rašytojo sūnumi Jonu Dovydenu, ir atsitiko tai, kas svarbu visai literatūrinei bendruomenei. Jis dosniai mecenuoja (15,000 Lt) Liudo Dovydeno premiją už naują lietuvišką romaną. Šiemet Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos sudaroma komisija tą premiją paskirs antrą kartą. Pirmas laureatas buvo Romualdas Granauskas, jo romanas „Rūkas virš slėnių“.

Kokiu obalsiu (ar priesaku sau) pasitinkate kiekvieną naują dieną? Ir kokios sėkmės linkite gausiai kultūros žmonių bendruomenei šiapus ir anapus Atlanto?

Mano karta skambių obalsių nemėgsta.

Be jokių šūkių kasdien einu kantriai dirbti, daryti, ką esu išmokęs ir tariuosi sugebantis. Kada pasiseka, kada ne.

Ką esi gera ar bloga patyręs, – visa turi praversti. Ir praverčia, tikrai.

Toks linkėjimas ir visiems – kantriai dirbti. Taip, yra „šiapus“, yra „anapus“, bet yra ir – kultūra, tauta, valstybė, po saule, taigi pasaulis.

Kalbėjosi Aldona Žemaitytė

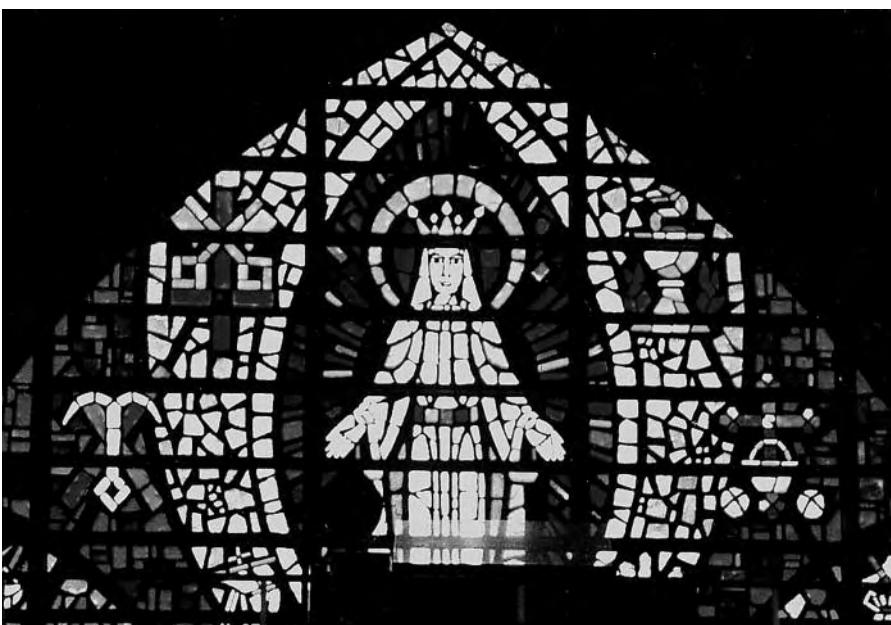
Pamiršti Kazio Varnelio vitražai Čikagoje

GEDIMINAS INDREIKA

Užsidariusių ir kitataučiams perleistų lietuvių katalikų parapijų lemtis ypač stipriai mus paveikė, uždarius Šv. Jurgio parapiją 1990 metais. Tai buvo pirmoji Čikagos lietuvių parapija, atstovaujanti Bridgeport'o apylinkei. Jos durys buvo užrakintos, belikus trejiems metams iki parapijos šimtmečio sukakties. Pasak kunigo Juozo Prunskio, kiekviena plyta statant šią bažnyčią buvo aplaistyta lietuvių darbininko prakaitu. Tai buvo parapija, kuri finansiškai išsilaikė ir neturėjo skolų, bet pagal tuometinio Čikagos kardinolo Joseph'o Bernardin'o nuostatą, „arti viena prie kitos esančios parapijos turi būti sujungtos, kad sutaupyti išlaidas“. Buvo ypač skaudu stebėti šios bažnyčios nugriovimą. Nors mediniai altoriai ir statulos buvo išgelbėtos ir padovanotos Lietuvai, nežinia kas nutiko joje buvusiems klasikiniam vitražams. Nebuvo pasirūpinta šias menines vertybes tinkamai dokumentuoti. Tai buvo didelis nuostolis lietuviams ir Čikagos istorijai.

Čikagos pietuose prie 108-tos gatvės ir State Street, Roselando apylinkėje, 1908 m. kunigo Prano Serapino rūpesčiu buvo įsteigta Visų Šventųjų parapija. Prie jos veikė ir pradžios mokykla. Atvykus pokario lietuvių bangai, patalpas reikėjo praplėsti. 1958 m. klebono kunigo J. Šaulinsko iniciatyva buvo pastatyta nauja lietuvių liaudies stiliaus bažnyčia, suprojektuota architekto Stasio Kudoko. Pravažiuojančių akį iš tolo patraukdavo koplytstulpio pavidalo bokštas. Vidus buvo jaukiai suplanuotas, altorius papuoštas medžio drožiniais. Iš straipsnio „Lietuvių enciklopedijoje“ paaiškėja, kad vitražus Visų Šventųjų bažnyčiai sukūrė dailininkas Kazys Varnelis. Jis taip pat sukūrė Kryžiaus kelio stotis iš „cloisonné“ keramikos.

Katalikiškai Visų Šventųjų mokyklai vadovavo seserys kazimierietės. 1957 m. ją lankė 296 mokiniai. Šeštadieniais parapijoje veikė lituanistinė mokykla. Tačiau neilgai antrosios bangos lietuviai Roselande išsilaikė. Apie 1968–1970 metus, į Roselandą pradėjus keltis afroamerikiečiams, baltieji gyventojai skubiai pardavė savo namus ir kaip bitės išsisklaidė po priemiesčius, palikdami Visų Šventųjų parapiją ir kitas katalikų bažnyčias likimo valiai. Tai buvo vienas iš sparčiausiai įvykusių demografinių-rasinių pasikeitimų Čikagoje. Nekritikuosiu tik lietuvių, nes graikai, olandai, švedai, italai ir vokiečiai taip pat pabėgo iš Roselando. 1972 m. arkivyskupija sujungė tris gretimas parapijas į Visų Šventųjų, dabar jau teritorinę parapiją, kuriai priklausė jau afroamerikiečiai. Visų Šventųjų parapija vis tiek nepajėgė išsilaikyti ir 1989 m. buvo uždaryta. Jos pastatai buvo parduoti afrikiečių protestantų parapijai (Universal Community Missionary Baptist Church).

Kazio Varnelio vitražas Apaštalo karalienės (Queen of Apostles) bažnyčioje Riverdale, IL. Fotografiuota 2009 m.

2007 m. pavyko Visų Šventųjų (dabar – baptistų) bažnyčią aplankyti. Šventovę aprodė pats klebonas, baptistų vyskupas. Leido apžiūrėti, tačiau labai nenoromis davė leidimą fotografuoti. Tik po patikrinimo, kad fotografijas naudosiu istorinei dokumentacijai, ne komerciniams tikslams, ir su sąlyga, kad pasirašysiu po jo žmonos redaguotu laišku, žadėdamas tos sąlygos laikytis. Mane labai nustebino didysis vitražas, vaizduojantis Šventąją Trejybę, ryškių spalvų, gausiai ornamentuotas. Vitražo viršuje įrašyta „Gloria in Excelsis“. Kiti vertikalūs šventųjų vitražai navoje labai gerai išsaugoti, ir pati bažnyčia gerai užlaikoma. Klebonas paklausė, kas buvo šv. Ona, šv. Jurgis ir šv. Paulius, pavaizduoti mažesniuose vitražuose. Jis pasigyrė, kad bokšte tebėra galingi varpai, kuriuos retai benaudoja. Dar paklausė manęs, ar aš lietuvis ir kodėl mes apleidome Roselando apylinkę. Paaiškinau, kad užaugau Marquette Parke, bet aiškiaus atsakymo dėl Roselando jam neturėjau. Palei gatvę, aikštelėje, krepšinių žaidė parapijos vaikai. Jų vadovas vėliau sušaukė visus į kambarį Biblijos pamokai.

Kazys Varnelis gimė 1917 m. Alsėdžiuose. Antrojo pasaulinio karo metu studijavo Vienos dailės akademijoje. Emigravęs į Čikagą, įsidarbino Daprato Rigali vitražų studijoje. Netrukus įsteigė savo sakralinio meno studiją. Iš pradžių tenkinosi gavęs užsakymų iš Amerikos lietuvių, tačiau greit įgijo pasitikėjimą ir amerikiečių klientų pusėje. Varnelis sukūrė vitražus Lietuvių jėzuitų koplyčiai, Tėvų marijonų koplyčiai Čikagoje, Nepaliaujančios Pagalbos Švč. Marijos bažnyčiai Clevelande, Ohajo valstijoje, Nekaltai Pradėtosios Mergelės Marijos seserų vienuolyno koplyčiai Putname, CT (10 vitražų). Minėtini rožiniai langai Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčioje Čikagoje, vitražai Queen of Apostles bažnyčiai Riverdale, IL, ir daugelis kitų darbų. Riverdale bažnyčiai Varnelis pirmą kartą savo vitražų mene panaudojo abstrakčias formas, primenančias Chagallo kūrybą. Užsidarius vitražų studijai, nuo 1968 m.

Varnelis profesoriavo Chicago City College. 1978 m. persikėlęs į Stockbridge, MA, daugiausia tapė ir kūrė minimalistinio stiliaus skulptūras.

Lietuviams mažai žinomi Varnelio darbai amerikiečių pastatuose. Queen of Apostles (Apaštalo karalienės) bažnyčioje vitražai atlikti laužyto stiklo technika, ypač skoningai sukomponuotu deriniu. Buvo tikra staigmena pamatyti šiuos moderniai atliktus Varnelio kūrinius. Nesu matęs Varnelio vitražų Putname. Iš man matytų Queen of

Vitražas „Šventoji Trejybė ir šventieji“, sukurtas Kazio Varnelio Visų Šventųjų bažnyčioje. Gedimino Indreikos nuotrauka, 2007 m.

Apostles vitražai yra vieni iš patraukliausių autoriaus kūrinių. Šoniniuose languose vyrauja mėlyni tonai, pavaizduojami įvairūs katalikiški simboliai. Dauguma susirinkusių šv. Mišioms per Trijų karalių šventę buvo vyresnio amžiaus parapijiečiai. Akivaizdu, kad ir amerikiečiai išgyvena apatijos laikotarpį. Ką daryti, kad pritrauktume katalikų jaunimą reguliariai dalyvauti šv. Mišiose?

Kazys Varnelis, sulaukęs senatvės, sugrįžo į Lietuvą. Mūsų tautiečiai pagerbė jį, suteikdami Vilniaus dailės akademijos garbės daktaro laipsnį. Už nuopelnus Lietuvai 2007 m. Varnelis apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi. Vilniaus senamiestyje, Didžiosios g. 26 name, atidarytas Kazio Varnelio muziejus, kuriame eksponuojami jo grafikos, tapybos, keramikos ir skulptūros darbai, sukaupti žemėlapių rinkiniai. Muziejaus aprašymuose pasigedau bent mažos žinutės apie Varnelio sakralinį meną, kurio dar gausiai turime Amerikos bažnyčiose ir vienuolynuose. □

Valdovų rūmai – mūsų džiaugsmas ir rūpestis

Praėjusių, 2008-ųjų, metų *Kultūriniam priede* Nr. 33(7), 38(8), 43(9), 53(11) buvo spausdinamas ciklas straipsnių „Valdovų rūmai – mūsų džiaugsmas ir rūpestis“. Tai pokalbiai su Lietuvos dailės muziejaus direktoriumi Romualdu Budriu, šio muziejaus LDK Valdovų rūmų filialo vedėju, dr. Vydu Dolinsku, Valdovų rūmų paramos fondo direktore Indre Jovaišaitė, vienu iš Fondo steigėjų ir valdybos nariu Edmundu Kulikausku. Pokalbių dalyviai aiškiai ir dalykiškai išdėstė visas rūmų atkūrimo, fondo veiklos ir interjerų ekspozicijos kūrimo problemas bei pasiekimus.

Dabar, kai artėja vienas iš pagrindinių Lietuvos vardo tūkstantmečio minėjimo programos renginių – Valdovų rūmų atidarymas Valstybės (karaliaus Mindaugo karūnavimo) dieną – nei iš šio, nei iš to dienraštyje „Lietuvos žinios“ (2009.01.19) ir LNK laidoje „Paskutinė instancija“ (ta pati data) pasirodo niekinantys ir žeminantys garbius žmones, susijusius su Valdovų rūmų atkūrimu ir ekspozicijų įrengimu, vienos žurnalistės, LNK laidos vedėjos, ir jos pagalbininkų pasisakymai, grįšti viešus ir privačius interesus painiojančių bei reikiamos kompetencijos neturinčių vadinamųjų ekspertų postringavimais. Žurnalistė žinoma savo tendencinga nuostata, superkriticizmu ir „tiesos“ ieškojimu daugelio jai nepatinkančių žmonių veikloje. Kas gali paneigti, kad jos straipsniai ir tekstai nėra kieno nors užsakyti, nes jau keletą metų iš eilės viešojoje erdvėje pasirodo įvairių autorių tekstai, kuriuose niekinama pati rūmų atstatymo idėja ir jos rėmėjai, abejojama dėl rekonstrukcijos metodų, o pastaruojų metu ir dėl interjerų ekspozicijos rengimo skaidrumo.

Valdovų rūmų interjerų ekspozicijos rengėjai po straipsnio ir LNK laidos paskelbė viešą informacinį pranešimą apie tikrovės neatitinkančias žinias straipsnyje ir laidoje. Čia spausdiname patrupintą minėtąjį pranešimą, suprasdami, kad išėivijos visuomenė, dosniai aukojusi Valdovų rūmų atstatymui, negali būti klaidinama tikrovės neatitinkančia ir tendencinga informacija bei negeranoriškai nusiteikusių asmenų išpuoliais.

Redakcija

...Teiginys, jog už 19,5 mln. Lt. „*tepavyko apstatyti mažiau nei pusę Valdovų rūmų menių*“, neatitinka tikrovės, nes už šias biudžeto lėšas, remiantis konkrečiais ekspozicijų įrengimo planais, įsigyta apie 80–90 proc. reikalingų autentiškų vertybių Valdovų rūmų interjero ekspozicijai, t. y. menams, kuriose buvo istoriniai reprezentaciniai apartamentai, įrengti.

Lietuvos dailės muziejui ir šio muziejaus direktoriui Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2002 m. spalio 2 d. įsakymu Nr. 357 ir 2005 m. vasario 18 d. įsakymu Nr. IV-55 buvo pavesta ne „*Valdovų rūmus apstatyti išskirtiniais baldais ir niekučiais*“, o „parengti ir įgyvendinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms ir edukacinėms funkcijoms programą, vykdyti Valdovų rūmų interjerų ir ekspozicijų sukūrimui būtinus taikomuosius tyrimus, interjerams ir ekspozicijoms reikalingų kultūros ir meno vertybių paiešką, jų įsigijimo, restauravimo, kaupimo, parengimo eksponavimui ir laikino saugojimo funkcijas“.

Seniausias šiuo metu Lietuvoje esantis ir vienas vertingiausių senųjų meninių audinių „Dramblių eiseną“ (XVI a. pradžioje sukurtas gotikinio gobeleno fragmentas) įsigytas ne už 200 tūkst. eurų, kaip klaidinančiai buvo teigiama, o beveik 7 kartus pigiau – už 30 tūkst. eurų. Be to, šis audinys įsigytas ne Lietuvos dailės muziejaus už iš biudžeto skirtas lėšas, o Valdovų rūmų ekspozicijai nupirktas Valdovų rūmų paramos fondo už rėmėjų suaukotas lėšas (ši informacija pateikta ir ekspozicijos etiketėse Taikomosios dailės muziejuje, ir duomenų bazėje internete). Gobeleno fragmento kompozicijos centre yra trijų moterų ir trijų vaikų figūros.

Valdovų rūmų interjerams perkamos retos, unikalios, vienietinės XV–XVII a. pirmosios pusės (vėlyvosios gotikos, renesanso ir ankstyvojo baroko epochų) vertybės, kurių Lietuvos kultūros paveldo institucijų rinkiniuose beveik nėra, o europinė šių vertingų taikomosios ir vaizduojamosios dailės kūrinių pasiūla taip pat nėra didelė, jų suradimas ir atranka labai sudėtinga, specializuota, neleidžianti taikyti unifikuotų bendrųjų tipinių viešųjų pirkimų kriterijų. Todėl Valdovų rūmų interjerų vertybių pirkimams taikomos Viešųjų pirkimų įstatymo 56 str. 1 dalies 3 punkto nuostatos – neskelbiamos derybos. Tokią viešai neskelbiamų derybų praktiką visuotinai naudoja Europos Sąjungos valstybių ir kitų šalių muziejai, įsigydamiesi ekspozicijų plėtrai būtinas meno ir kitas unikalias vertybes.

Tikrovės neatitinka teiginys dėl Lietuvos muziejų rinkiniuose saugomų vertybių, kurios esą

tiktų Valdovų rūmų ekspozicijai. Valdovų rūmų egzistavimo epochas (gotiką, renesansą ir ankstyvąjį baroką) atspindinčių baldų, gobelenų ir kitų taikomosios dailės kūrinių Lietuvos muziejuose yra vienetai, jie dažniausiai niekaip nesusiję nei su Lietuvos valdovais, nei su jų rūmais, o dažnai – ir su Lietuva. Be to, šios pavienės vertybės dažnai yra muziejų ekspozicijų pagrindiniai akcentai, todėl negalėtų būti skolinami Valdovų rūmams. Tiesa, dėl dalies Lietuvos ir užsienio institucijose saugomų lituanistinių vertybių deponavimo Valdovų rūmų ekspozicijoms yra tariamas ar netgi susitar- ta.

Valdovų rūmams įsigytos vertybės nupirktos ne „*kuo didesne kaina*“, ne „*beprotiškomis kainomis*“ ar „*protu nesuwokiamomis kainomis*“, o priešingai, dažnai gerokai mažesne, nei vidutinė panašių vertybių rinkos kaina. Tai nesunku nustatyti padarius rinkoje (aukcionuose, antikvariatuose, mugėse, privačiose kolekcijose) esančių vertybių kainų statistinę analizę. Dauguma vertybių įsigyjamų nerestauruotos ir restauruojamos Lietuvoje. XVII a. itališka kasonė įsigyta už 7 tūkst. eurų, t. y. iš esmės už tą sumą, kuri buvo nurodyta kaip reali. O aukcionuose pateikiamos pirminės vertybių kainos šaukimų metu dažnai pakyla kelis ar net keletą kartų. Be to, prieš galutinės aukciono kainos būtina pridėti 25 proc. komisinius ir kitus mokesčius. Visa tai sudaro galutinę aukcione įsigyjamų vertybių kainą. Būtina priminti, kad netgi garsiausi Sothebys ar Christies aukcionai patys organizuoja ekspertizę parengimą, patys parenka ekspertus ir niekaip neatsako už jų pateiktą išvadų patikimumą.

Tikrovės neatitinka teiginys, kad Valdovų rūmų eksponatai įsigijami ir saugomi slaptai. Dauguma Valdovų rūmams įsigytų vertybių nuo 2005 m. viešai eksponuojama Taikomosios dailės muziejuje. Valdovų rūmų ekspozicijoms įsigyjamų vertybių kainos, įsigijimo šalis, eksponato vertė ir reikšmė konkrečiai ekspozicijai nuo 2007 m. išsamiai skelbiama internetinėje svetainėje specialiai surktoje duomenų bazėje (<http://www.valdovurumai.lt/Rinkiniai/VRDailininkai/DBaze/Paieska.htm>), kuri nuolat pildoma. Įsigyjamų vertybių kainų Europos muziejai paprastai neskelbia.

Stalas, straipsnyje vadinamas „*darbastaliu*“, yra įsigytas už maždaug 87 tūkst. Lt., o ne „*apie 100 tūkst. Lt.*“ (tikslī informacija paskelbta duomenų bazėje). Jis yra didikų rūmų arba miesto patricijų rezidencijos ne reprezentacinių patalpų (pvz., sargybinės, antikameros, raštinės ar pan.) baldas, kokių ir šiandien galima matyti Florencijos ar Venecijos rūmų ekspozicijose. Sužalotas jis buvo XVIII ar XIX a. Beje, garsioji Medici giminė taip pat kilo iš miesto patricijų.

Teiginys, kad „*tikrų vertybių išvežti jokia valstybė neleidžia*“, neatitinka tikrovės, nes įvairiose valstybėse taikomos įvairios teisinės normos kilnojamų kultūros vertybių išvežimui. Iš kai kurių valstybių negalima išvežti jokių vertybių, senesnių nei 50 metų. Kai kuriose yra nustatytos kainų ribos, o kai kur pačios didžiausios vertybės įrašomos į nacionalinių vertybių sąrašus. Nuo karų mažiau nukentėjusiose valstybėse tvarka yra liberalesnė, reikalingi leidimai vertybių išvežimui, kurie tampa ir papildomomis autentiškumo garantijomis. Tad tikras vertybes dauguma Vakarų Europos valstybių išvežti leidžia, išskyrus toms valstybėms išskirtinę nacionalinę reikšmę turinčias vertybes.

Valdovų rūmų vertybių įsigijimui Kultūros ministerijos yra patvirtinti griežti chronologiniai, tipologiniai, kilmės, meninės vertės ir kiti kriterijai. Visos vertybės įsigyjamoms remiantis šiais kriterijais. Jie garantuoja, kad Valdovų rūmuose bus sukurtos tipingos stilistikos ir istorinę paskirtį tiksliai atspindinčios interjerų vizijos, pagrįstos moksliniais tyrimais, ikonografija ir analogijomis. Daugelyje Vidurio Europos šalių (Lenkijoje, Vokietijoje, Vengrijoje ir kt.) istorinių rezidencijų nėra išlikę nė vieno baldo ar kito taikomosios dailės kūrinio, kuris turėtų bent kokį tiesioginį ryšį su konkrečiais rūmais. Tačiau dėl to šie eksponatai nepraranda savo savaiminės meninės vertės.

Tikrovės neatitinka teiginiai, kad Krokuvos Vavelio karališkojoje pilyje visi eksponatai yra tiesiogiai susiję su šia rezidencija ir Lenkijos valdovais. Krokuvos pilies interjerų ekspozicijoje, pvz., nėra nė vieno baldo, kuo nors susijusio su šiais rūmais ar Lenkijos valdovais. Tačiau šioje pilyje atkurti moksliai pagrįsti istorinių interjerų įvaizdžiai, panaudojant su rūmais niekuo nesusijusius, bet tam tikrų epochų stilistikas ir istorines paskirtis atspindinčius baldus bei kitus meno kūrinius. Taip, Krokuvos Vavelyje yra saugomi Žygimanto Augusto gobelenai, dalis lobyno eksponatų taip pat siejami su Lenkijos valdovais. Vilniaus rūmuose taip pat numatytos plačios autentiškų radinių ekspozicijos. Interjerams įsigytos kelios dešimtys lituanistinių vertybių (žemėlapių, knygų, indų ir kt.).

Tikrovės neatitinka teiginys, kad už „*skrynutę, labai primenančią Kaziuko mugės dirbinius, suplotą per 100 tūkst. Lt.*“, nes ši XVI–XVII a. būdinga itališka brangenybių, svarbių dokumentų ir kitų vertybių saugojimui skirta skrynutė įsigyta už maždaug 22 tūkst. Lt., t. y. daugiau nei 4 kartus pigiau, nei buvo teigiama. Žygimantas Augustas savo brangenybes Valdovų rūmuose saugojo 16 skrynučių, kurių dalis galėjo būti panašios į šią.

Tikrovės neatitinka teiginys, kad, vykdant archeologinius tyrimus, „*sunaikintas istorinis medinis Vilnius*“, nes yra vykdoma fotofiksacija ir kiti fiksavimo darbai, dauguma radinių yra konservuojami ir restauruojami bei bus eksponuojami Valdovų rūmuose.

Tikrovės neatitinka teiginys, kad „*visi tie baldžiukai perkami tiesiog Europos sendaikčių parduotuvėse, akis į akį susitarus su antikvaru*“. Valdovų rūmų interjerų vertybės įsigyjamoms garsiausiose Europos antikvariatuose, kurių savininkai yra atestuoti meno vertybių ekspertai, parduodantys eksponatus garsiausiems pasaulio muziejams, taip pat garsiausiose antikvarinių vertybių mugėse. Dalis Valdovų rūmams įsigytų vertybių yra publikuota Europos šalių meno istorijos knygose, aukcionų kataloguose ir pan. Jie iliustruoja Europos dailės raidą.

Tikrovės neatitinka teiginys, kad Valdovų rūmai atstatomi „*pasižiūrėjus į paveikslėlį, kuris dabar puošia saldainių dėžę*“. Taip pat tikrovės neatitinka teiginys, kad Vavelis „*atstatytas pagal tikrus brėžinius*“. Jokių tikrų brėžinių nėra išlikę, išskyrus XVII a. pabaigos planus, kai Vavelis jau buvo apleistas valdovų. Vavelis atkurtas remiantis ta pačia rekonstrukcijos ir analogijų metodika,

Nukelta į 6 psl.

Ar randame, ko ieškome?

ROMUALDAS KRIAUCIŪNAS

Dalia Cidzikaitė. *Kitas* lietuvių prozoje. Monografija. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Vilnius, 2007., 234 p.

Pirmiausia reikia prisipažinti, kad šios knygos nebūčiau nei skaitęs, nei apie ją rašęs, jeigu praėjusių metų pabaigoje Lemont, Illinois, įvykusiame XIV Mokslo ir kūrybos simpoziume knygos autorė nebūtų knygon įrašiusi ir mano žmonai įteikusi šią knygą su įrašu: „...pasiskaitymui, įvertinimui ir kritikai”.

Ši knyga yra viena iš „Naujosios literatūros studijos” serijos, bene dvidešimt aštuntoji. Knygos leidimą parėmė Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija. Knygos recenzentai buvo Violeta Kelertienė, Jonas Venclova ir Rimvydas Šilbajoris. Kiek suprantu, knyga yra parašyta sekant autorės doktorato disertaciją University of Illinois, nors apie tai pačioje knygoje visai neminama.

Priekinio viršelio užsklandoje suglaustai aptariama visa knygos tematika: „Nors Lietuvoje ir pripažįstama, kad apmąstyti praeitį ir ją įvertinti yra svarbu suvokiant tiek nacionalinį, tiek asmeninį identitetą, postkolonijinių kategorijų taikymas Baltijos šalims daugiausia vis dar Vakaruose gyvenančių mokslininkų rūpestis. Šio darbo išei ties tašku pasirinkusi *kitas* vs. *savas* binarinę opoziciją, viena svarbiausių postkolonijizmo teorijos kategorijų, bandau pagrįsti tokios opozicijos svarbą bei reikšmę formuojant lietuvių nacionalinį identitetą bei apskritai kultūrą”.

Knyga liečia dvi pagrindines temas – teorinę ir praktinę, arba pritaikomąją. Labai kruopščiai ir akademiškai paruošta teorinė dalis. Analizuodama *kito* lietuvių kultūroje reprezentacijas, autorė aiškina tokių reprezentacijų formą, turinį bei sąlygas ir klausia, kaip *kito* akivaizdoje lietuvių suvokia save. Pačią knygą sudaro keturios dalys bei išvados. Pirmoje dalyje apžvelgiamos *kito* teorinės sąvokos kolonializmo/postkolonijizmo bei postmodernizmo kontekste. Apžvelgiama *kitas* termino vartoseną bei tos vartosenos problemos lietuviškame ir angliškame akademiname pasaulyje. *Kito* kategorija yra lemianti, nustatant ribas tarp savo ir svetimo, aš ir jis/ji, mes ir jūs. Skirtumai tarp *savas* ir *kitas* atpažįstami visose kultūrose, bet jie kinta su jas suformavusia visuomene. „Aptariant *savas* vs. *kitas* santykį, vienas svarbiausių bruožų yra galios santykis bei jos pasiskirstymas” (p. 19). Tai veiksnys, kuris bet kokią grupę suskirsto į geresnius ir blogesnius, vertingesnius ir mažiau vertingus. Autorė žvelgia giliau, teigdama, tas *kitas* yra savęs alternatyva, pakaitalas, bet ne visiškai toks pat, nes jis visada yra silpnesnis, o *savas* – stipresnis ir dominuojantis. Daug dėmesio skiriama tapatybės, autorės vadinamos identitetu, problemai. Pristatomi trys identifikavimosi tipai: visiškas identifikavimas su kolonizuotoju, visiškas atmetimas visko, kas su juo susiję, ir abiejų pirmųjų mišinys.

Antroje dalyje apžvelgiami lietuvių literatūroje randami *kito* įvaizdžiai. Čia autorės dėmesys skiriamas žydams, čigonams, rusams ir lenkams. Autorė aptaria *kito* reprezentavimą, jo įvardijimą, ignoravimą arba nutildymą. Ji išryškina socialinio nuotolio bei artumo tarp lietuvių ir atskirų etninių grupių skirtumus. „Žydo kultūrinis įvaizdis simbolizuoja intelektualinę grėsmę lietuviams, o čigonai, būdami dar mažiau pažįstami lietuvių visuomenei nei žydai, simbolizuoja fizinę bei moralinę grėsmę” (p. 21). Tuo tarpu lenko ir ruso santykių su lietuviams įvaizdžiai gali būti nusakomi *dominuojamasis* vs. *dominuotojas*, *kolonizuojamasis* vs. *kolonizuotojas* kategorijomis.

Trečioji knygos dalis aptaria nelietuvės moters įvaizdį lietuvių literatūroje. Šalia postkolonijizmo, taikomos feminizmo teorijai svarbios moters apibrėžtys. Parodoma jos dviguba koloniza-

cija – kaip moters ir kaip nelietuvės. Tam parodyti remiamasi keliais lietuvių prozos kūrinių. Autorė savo pasirinktus kūrinius aptaria, analizuoja kaip įžvalgi ir patyrusi kūrėja-audėja. Skaitant jos analizę, prieš akis prabėga tamsi gyvenimo realybė, džiaugsmingi momentai, nesibaigiantys vargai ir nepasiekiami troškimai. Tai tikrai pačios autorės unikalus įnašas, o ne kieno nors iš šalies primesti teoriniai griaučiai. Paskutinėje knygos dalyje visas dėmesys tenka „nacionalinei alegorijai”, kur kruopščiai ir įžvalgiai analizuojama du Sauliaus Tomo Kondroto kūriniai – novelė ir apsakymas.

Šeka keletas autorės išvadų. „Nors lietuvių nuo seno gyveno kartu su žydais, rusais, lenkais, čigonais, *kito* įvaizdis lietuvių prozoje neretai būna iškreiptas, neatitinkamas tikrovės. Jam būdingi beveik visi postkolonijizmo teorijoje stereotipiškais laikomi bruožai, jis konstruojamas kaip grėsmę keliantis, egzotiškas, dėl savo skirtingų papročių bei tradicijų sunkiai suvokiamas *kitas*. Dažnai *kito* įvaizdis atspindi ne ką kitą, o pačių lietuvių vidinį nesaugumą *kito* atžvilgiu...” (p. 211). Paskutinėje knygos pastraipoje apibūdinamas lietuviškas mentalitetas: „Lietuviai – uždara visuomenė, kuriai praeitis yra tapusi manipuliacijų objektu, siekiant pateisinti dabartį. Jie rūpinasi ir domisi savo tėvais, vaikais, sutuoktiniais, mylimaisiais, draugais ir grupėmis, kurioms priklauso. Tai vadinama tankiuoju ryšiu. Lietuvių kultūra, dar kartais apibūdinama kaip monologinė, pasižymi homogenizavimu, kuris neišvengiamai gimdo represyvumo elementus. Ji daugiau rūpinasi savo išlikimu ir orientuojasi į gynybinę funkciją, negu atsiveria kitoms kultūrinėms galimybėms bei perspektyvoms. Visa tai byloja apie naujų būdų, naujų perspektyvų ieškojimo, atsivėrimo *kitam* lietuvių kultūroje poreikį bei būtinybę” (p. 212).

Stebėtinai plačiai minimi naudoti šaltiniai. Tas naudojimas ne prabėgomas, bet gilus ir nuširdus. Pristatomos priešingos sąvokos ir teoriniai formulavimai. Tai parodo autorės atvirumą įvairioms galimybėms, nors jos užimamą poziciją nesunku atspėti. Jos simpatijos yra skriaudžiams, atstumtiems, pajuokiamiems, nužemintiems, žodžiu, *kitiems*. Nevengiama citatų originalo kalba, bet jos tuoj pat išverčiamos į gražią lietuvių kalbą. Tai lyg ir nesiderina su autorės perdėtu svetimų (tarptautinių?) žodžių vartojimu, pasklidusiu po visą knygą. Štai kiek tokių „perliukų” tik viename sakinyje: „Pasak Jirgenso, postmodernizmo bandymas dekonstruoti didžiuosius naraty-

vus iš dalies sutampa su postkolonijine reakcija į kolonijinį diskursą. Įtampa tarp privilegijuotojo/centro ir centralizuojamojo/marginalizuotojo konstruoja naują kultūrinį bei teorinį lydinį” (p. 58)

Sėkmingas minties perdavimas skaitytojui pakartotinai pristabdomas ilgų ir sudėtingų sakinių. Pasižymėjau vieną sakinį, kuris man buvo ypač narplus, o jų buvo ir daugiau. „Tad kolonijizmo kategorijų taikymas lietuviškai situacijai siūlo bent porą galimų kelių: pirma, analizuoti lietuvių kultūros būseną istorinės kolonizacijos (vienas jos tarpasnių, be abejo, būtų sovietų okupacija) sąlygomis, kai lietuviai buvo tiek kolonizuotojais, tiek ir kolonizuojamaisiais; antra, nukreipti žvilgsnį į Lietuvoje nuo seno gyvenančias etnines mažumas, patiriančias vidinį lietuvių kolonizavimą” (p. 210).

Į šią knygą autorė įdėjo daug energijos, daug kūrybingumo ir priėjo prie tam tikrų išvadų. Jos analizė ir pastabos neturėtų likti tik tarp knygos viršelių. Būtų smagu matyti jų tolesnį pristatymą – kiek supaprastinta kalba – lietuviškuose seminaruose, jaunimo kursuose, kultūrinuose renginiuose. Tokiuose forumuose ji ne tik pristatytų savo radinius, bet ir sukurtų reikiamą atmosferą kitiems apie visą tai pamąstyti ir pasisakyti. O tai tikrai būtų geras žingsnis į jos propaguojamą ir mums reikalingą atvirumą ir skaidrumą tiek *sau*, tiek ir *kitiems*.”

Pabaigai reikia atsakyti į antraštėje keltą klausimą: „Ar randame, ko ieškome?” Atsakymas dažniausia yra „Taip”. Turbūt vienaip ar kitaip visi ieškome ir norime suprasti save. Tas ieškojimas gali ir turi vesti į *kito* pažinimą, o per tai – ir į gilesnį savęs ir kito supratimą. □

Valdovų rūmai

Atkelta iš 5 psl.

kuri taikoma ir atkuriant Valdovų rūmus Vilniuje. Be to Vavelyje buvo išlikusios sienos, taigi brėžiniai nebuvo būtini. Valdovų rūmuose buvo išlikę pamatai, kurie leido gana tiksliai atkurti erdvinę rezidencijos struktūrą. Ši metodika plačiai taikoma ir šiandien netgi Italijoje, kur, pvz., atkuriami Feraros Este pilis. Autentiškų brėžinių neturi absoliuti dauguma istorinių rezidencijų.

Pažymėtina, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams įsigytos vertybės, viešai eksponuojamos Taikomosios dailės muziejuje nuo 2005 m., buvo įvertintos ne tik muziejaus lankytojų, bet ir prityrusių, kompetentingų specialistų. 2006–2008 m. Vilniuje lankėsi ir Valdovų rūmams įsigytus eksponatus teigiamai įvertino prityrę užsienio ekspertai, turintys vertybių įsigijimo patirtį (pvz., Krokuvos Vavelio karališkosios pilies direktorius prof. Jan Ostrowski, šios pilies baldų ir laikrodžių rinkinio saugotoja Stanisława Link-Lenczowska, ginklų rinkinio saugotojas Krzysztof Czyżewski, Žygimanto Augusto gobelenų rinkinio saugotoja Magdalena Oza, Arizonos universiteto profesorius Kęstutis Paulius Žygas, Smithsonian nacionalinio muziejaus darbuotojas dr. Ramūnas Kondratas, kolekcininkas prof. Kazys Varnelis, Drezdeno rezidencijos ir Žaliųjų skliautų muziejaus direktorius prof. Dirk Syndram, Feraros Este pilies direktorius dr. Marco Borella, Milano Sforcų pilies ilgametis buvęs direktorius prof. Ermanno A. Arslan ir dabartinis direktorius dr. Claudio Salsi, Varšuvos karališkosios pilies direktorius prof. Andrzej Rottermund, restauratorė Giovanna Pignatelli-Lozoraitienė ir kt. pripažinti ekspertai). Šie ekspertai buvo kviečiami su paskaitomis įgyvendinant Europos valstybių valdovų rūmų pristatymo programą bei 2006 m. surengus tarptautinę mokslinę konferenciją, skirtą Valdovų rūmams ir jų atkūrimui europinės patirties kontekste. Šie ir kiti užsienio ekspertai dažnai konsultuoja Valdovų rūmams planuojant įsigyti vieną ar kitą vertybę. □

Dvigubasis Kryžius Lietuvos ir pasaulio istorijoje

VIOLETA RUTKAUSKIENĖ

Pabaiga. Pradžia Nr. 4

Valdžios simbolis. Konstantino Didžiojo laikais krikščionybė galutinai tapo vyraujančia ir įteisinta religija Romos imperijoje, o pats Konstantinas pasiskelbė vyskupu bažnyčios išorėje ir tapo vyriausiuoju krikščioniškojo pasaulio valdovu, tarsi Kristaus vietininku žemėje. Dvigubas kryžius visur lydėjo Konstantiną kaip iš Dievo malonės gautos valdžios simbolis.

Suprasdami dvigubo kryžiaus ypatingumą, šį simbolį iš Romos imperatoriaus Konstantino Didžiojo perėmė vėlesnieji Bizantijos valdovai. Bizantijos imperatorius Teofilijus pirmasis ėmė kalti jį ant auksinių monetų. Netrukus šis simbolis pasirodė ir ant armėniškų bei vikingų monetų. Dvigubo kryžiaus simboliu buvo papuošta ne viena imperatoriaus karūna, o imperatorių žmonos netgi stengėsi būti vaizduojamos su dvigubu kryžiumi skyde, kaip ir šventoji Elena.

Dvigubas kryžius nuo Konstantino Didžiojo laikų buvo laikomas ne tik svarbiu religiniu, bet ir iš Dievo gautos valdžios simboliu. Ši valdžios tradicija pasiekė ir Vakarų Europos bei slavų žemes.

Apaštališkojo palaiminimo simbolis. Nuo seniausių laikų dvigubas kryžius buvo reikšmingas vengrų tautos simbolis, vienas seniausių ženklų tautinėje ir valstybės heraldikoje, nuolat vaizduotas ant karališkų valdžios regalijų, valstybės herbe, taip pat plačiai naudotas tautinėje simbolikoje. Aiškinama, kad šis ženklas simbolizavo iš Dievo malonės gautą karališką galią valdyti suvienytas vengrų žemes ir tautą. Tą simbolį, kaip teigia kai kurie vengrų šaltiniai, 1000-aisiais metais iš popiežiaus Silvestro II atsivežė pirmasis Vengrijos karalius Steponas po krikšto ir karūnacijos. Kiek vėliau popiežiaus leidimu jam buvo suteiktas Apaštališkojo karaliaus titulas, o pats ženklas leistas naudoti kaip Vengrijos Apaštališkojo palaiminimo simbolis. Tačiau kiti šaltiniai teigia, kad šis simbolis Vengrijoje pasirodė tik karaliaus Belos III laikais ir atėjo iš Bizantijos, kadangi pats karalius užaugo Bizantijos imperatoriaus dvare ir iš ten atsinešė karališkas regalijas bei tradicijas. Tad vengrų literatūroje jis vadinamas Apaštalu kryžiumi, o kartais tik vengriškuoju. Visi buvę Vengrijos karaliai, net ir svetimšaliai, naudojo Apaštališkosios Didenybės titulą.

Pirmojo karališkojo ordino Europoje simbolis. Į Vengriją karaliauti persikėlęs Karolis Robertas Anžujietis, kuris buvo ir Jogailos žmonos Jadvygos senelis, atsinešė ir savo giminės karališkojo dvaro riteriškas tradicijas. Jis 1326 m. įkūrė pirmąjį karališkąjį Europos ordiną, kurio pagrindiniu simboliu tapo raudoname skyde pavaizduotas baltas (sidabrinis) dvigubas kryžius. Pastebėta, kad būtent tokį dvigubą kryžių, o ne geltoną kryžių mėlyname skyde, naudojo Jogaila. Tai patvirtina ir kai kuri išlikusi istorinė ir ikonografinė medžiaga.

Ordino globėju pasirinktas Šv. Jurgis, kuris jau nuo pirmųjų Kryžiaus karų globojo Anjou giminės riterius. Ordinas gyvavo 1328–1395 m., Vengriją valdant trims karaliams. Atskiri vengrų šaltiniai užsimena, kad vėlesniaisiais metais į šio ordino gretas galėjo būti priimti ir keli Lietuvos didikai. Kad tai nėra vien tuščias išsigalvojimas, patvirtina ir kai kurie Lietuvos istorijoje išlikę faktai. 1386 m. ir 1387 m. karaliaus Jogailos simbolikoje prie Lietuvos herbo pasirodo trys iki tol Lietuvoje nenaudoti simboliai: riterio skydas, dvigubas kryžius jame ir slibinas po žirgo kojomis. Maždaug tuo pat metu dvigubas kryžius pasirodo ir Jogailos brolio Skirgailos antspauduose. Istorija taip pat yra palikusi žinių, jog ir Vytautas Didysis savo aplinkoje nevengė naudoti ženklų, priskiriamų Šv. Jurgio simboliams. Matyt, neatsitiktinai Žalgirio mūšyje Šv. Jurgio vėliava plevėsavo ne tik kryžiuočių ordino pusėje, bet ir virš Vytauto ir Jo-

gailos jungtinės kariuomenės pulkų.

Kovos su blogiu simbolis.

Dvigubas kryžius kiek pakitęs išlieka ir 1408 m. Vengrijoje Vytauto ir Jogailos amžininko Zigmanto Liuksemburgiečio įkurto Slibino ordino simbolikoje. Tačiau atsiranda ir nauja forma – kryžius kryžiuje: liepsnojančiame geltoname kryžiuje raudonas keturių galų kryžius. Tai oficiali ordino emblema. Manoma, kad ordino nariai turėjo dar ir slaptą ženklą medalioną, kuriame virš slibino buvo iškeltas dvigubas kryžius. Virš slibino iškeltas dvigubas kryžius simbolizavo Dievo pergalę prieš šėtoną, gėrio pergalę prieš blogį. Į ordiną priimtas riteris įsipareigojo ginti krikščionybę. Šio ordino riteriais buvo karalius Jogaila ir Vytautas Didysis.

Vengrų dėka dvigubas kryžius pasiekė ir mūsų kaimynę Lenkiją. Netoli Kielcų yra XI–XII a. benediktinų įsteigtas vienuolynas, garsėjantis Šventojo (Tikrojo) kryžiaus kultu. Nuo kryžiaus pavadinimą gavo vienuolynas, vietovė bei apylinkės, o tasai kalnas, ant kurio vienuolynas pastatytas, imtas vadinti Šventojo kryžiaus kalnu (Swentakrzyzka gora). Įdomu tai, kad patį vienuolyną puošia garsaus XVIII–XIX a. lietuvių dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus tapytos freskos ir paveikslai.

Lenkijos karaliaus dvaro simbolis. Kai kurie Lenkijos mokslininkai, tyrinėjantys šios šalies simbolius, pastebi, kad Šventojo kalno relikvija – Šventasis kryžius – galėjo turėti įtakos tam tikrų herbinių ženklų atsiradimui Lenkijoje. Manoma, kad ženklas „Goncza“, kuris laikomas Lenkijos karaliaus dvaro simboliu, išsirutuliojo iš šios relikvijos. Įdomi istorija sieja jį su Lietuva ir lietuviais. Kai kur teigiama, kad būtent šį simbolį Jogaila po krikšto Lenkijoje pavaizdavo Lietuvos herbe.

Atrodo, kad šis relikvijos ženklas kaip šventas ir labai svarbus simbolis buvo naudotas jau 1410 m. Žalgirio mūšyje. Kronikininkų jis pristatomas kaip Lenkijos karaliaus dvaro simbolis, turintis „Goncza“ (liet. – *vytis*) pavadinimą. Būtent J. Dlugošas šį simbolį aprašo kaip du auksinius kryžius, pavaizduotus mėlyname fone. Toks simbolio vaizdavimas figūruoja Žalgirio mūšio vėliavų aprašyme, atliktame paties J. Dlugošo. Iš to galėtume spręsti, kad pasakojimas apie du kryžius ir dviejų katalikiškų valstybių susiliejimą prasidėjo būtent nuo Dlugošo laikų, t.y. jau po Jogailos mirties, žinant, kad Dlugošas tuos įvykius ir patį mūšį ėmėsi aprašinėti jau po Jogailos mirties. Yra didelė tikimybė, kad vėliau šį simbolį – geltoną dvigubą kryžių mėlyname lauke – J. Dlugošas ir jo pasekėjai pabandė įteisinti Lietuvos herbe, parodydami, jog Lietuva priklauso Lenkijos karūnai... Taigi šiandien mano turima surinkta medžiaga leidžia daryti išvadą, kad po Jogailos mirties jo turėti originalūs heraldiniai simboliai buvo pakeisti. Tai, ką mes šiandien turime savo herbe, nėra Jogailos ir Jogailaičių dinastijos simbolis, o tik Dlugošo sugalvotas Lenkijos karaliaus dvaro simbolis. Gaila, kad neišsiginėję į *Dvigubo Kryžiaus* specifiką mūsų heraldikos specialistai šį Dlugošo laikų „kūrinį“ panaudojo ir dabartiniame Nepriklausomos Lietuvos herbe.

Apskritai nuo senų laikų dvigubas kryžius Lenkijoje naudotas labai plačiai, visai nesiejant jo kilmės nei su Jogaila, nei su Jogailaičiais, nei su Lietuva. Tačiau labai dažnai lenkų istorinėje literatūroje jis pristatomas kaip Jogailos ar Jogailaičių kryžius. Kartais net vadinamas lietuvišku – dėl savo formos. Šiandieninėje Lenkijos heraldikoje nemažai miestų, miestelių, gyvenviečių, pavietų, apylinkių dvigubo kryžiaus simbolį turi savo vietovių herbuose. Ypač dažnai jis sutin-

Paminklas tautos didvyriams Mont Valerien kapinėse, Prancūzija.

kamas Liublino vaivadijos heraldikoje, kur panašiai kaip mūsų Vytis, raitelis laiko skydą su vienkios ar kitokios spalvos dvigubu kryžiumi. Be to, kai kurios buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės po prijungimo prie Lenkijos dar ir dabar turi išlaikusias Lietuvos valstybės herbas, o kartu ir jame esantį dvigubą kryžių. Šiandien dvigubas kryžius aptinkamas Siemietiškių, Pulavų ir jo pavieto, Liubertavo, Lipnicko, Balstogės vietovių heraldikoje.

Šventosios Dvasios ordino simbolis. Ordinas įkurtas 1195 m. Prancūzijoje. Į Lenkiją atsikėlė 1244 m. Jo įkūrėju laikomas prancūzas Gvidonas Montpellier. Šio vienuolių ordino simbolikoje buvo naudojamas dvigubas kryžius. Tokiu kryžiumi jie papuošdavo statomas Šventosios Dvasios bažnyčias, jų altorius. Tokių bažnyčių yra išlikusių pasaulyje ir šiandien, jų yra ir Lenkijoje, ko gero, ir Lietuvoje.

Kovos su tuberkulioze simbolis. 1902 m. Berlyne dvigubą kryžių paskelbus kovos su tuberkulioze simboliu, raudonas šešių galų kryžius kaip simbolis, telkiantis žmones kovai su šia baisia liga, atsirado Ispanijos, Belgijos, Centrinės Afrikos, Dominikos respublikos, Latvijos, Estijos, Suomijos, Kinijos, Filipinų ir kitų pasaulio valstybių simbolikoje, ypač buvo mėgstamas vaizduoti tų šalių leistuose pašto ženkluose. Kaip Plaučių asociacijos ženklas ir dabar labai plačiai naudojamas pasaulyje.

XX a. pradžioje Europoje pradėjus simbolį vaizduoti ant kalėdinių pašto ženklų, ši tradicija plačiai paplito po visą pasaulį, neišskiriant ir Jungtinių Amerikos valstijų.

Baigiant svarbu pažymėti, kad dvigubas kryžius buvo ir yra ne tik svarbus heraldinis simbolis, naudotas daugelio tautų simbolikoje, bet ir svarbus religinis simbolis, davęs pradžią paties heraldinio ženklo atsiradimui ir labai paveikęs viduramžių heraldikos ir riterystės tradicijų išplitimą Europoje, o vėliau ir visame pasaulyje. Į Lietuvos istoriją ir heraldiką jis atėjo su Jogailos iškilimu į karalius, bet ne iš Lenkijos, kaip iki šiol skelbiama, o iš Vengrijos per Anjou vyriškosios linijos riteriškasias tradicijas. Ir visai ne dėl Jogailos ar Lietuvos krikšto, o dėl Anjou giminės riteriškujų tradicijų, šioje giminėje egzistavusių dar nuo pirmųjų Kryžiaus karų. Taip pat galima spėti, kad originalus dvigubas Jogailos kryžius, kurį jis gavo tapęs Lietuvos – Lenkijos karaliumi, vėlesniais laikais buvo pakeistas į kitos formos ir kitos spalvos dvigubą kryžių, neturintį nieko bendra nei su Jogaila, nei su Jogailaičių dinastija, nepaisant to, kad jis laikytas svarbiu ir reikšmingu religiniu simboliu Lenkijoje. Ir vis dėlto šis ženklas reikšmingas ir mums, lietuviams – kaip simbolis, priartinantis mus prie Europos ištakų ir krikščioniškojo palikimo, prie europietiškos heraldikos tradicijų. Jis mums svarbus kaip simbolis, jungiantis tautas ir amžius per dvasinės, religinės ir materialinės kultūros sąlytį, per kurį ir mūsų tautai suteikiama galimybė giliau suvokti ją supančių simbolių esmę ir prasmę. □

XXVII knygos mėgėjai

PERPETUA DUMŠIENĖ

Tęsinys. Pradžia *Kultūrinio priedo* Nr. 3

„Draugui“, šiemet liepą švęsiančiam 100 metų jubiliejų, Lietuvos kultūros draugijos tema yra aktuali. Draugija, keistoku pavadinimu **XXVII knygos mėgėjai**, įdomi visų pirma tuo, kad daugelis jos narių lavinosi Europoje, aktyviai darbavosi Lietuvoje, o po 1940 metų okupacijos išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas ir tolesnį kultūros darbą dirbo jau Amerikoje. Tad draugijos narių asmenyje JAV Lietuvos Bendruomenė gavo ne vieną išsilavinusį inteligentą.

Viktoras Kamantauskas

Kalbininkas, vertėjas Viktoras Kamantauskas buvo gimęs 1899 metais spalio 16 dieną Rumšiškėse. Būdamas 7 metų, jis su tėvais atvyko į Ameriką, čia mokėsi Yale universitete ir pasižymėjo dideliais kalbos gabumais. Iš viso jis gerai mokėjo bene 12 kalbų. Jis buvo nepamainomas vertėjas ne tik iš anglų kalbos, bet ir į anglų. Dar mokykloje būdamas, jisai laimėjo visos Amerikos klasikinių kalbų konkursą.

1921 metais V. Kamantauskas grįžo į Lietuvą. Kurį laiką studijavo Kaune ir Prancūzijoje, paskui dirbo mokykloje ir vėliau – Užsienio reikalų ministerijoje. Prieš Lietuvos okupaciją jis buvo paskirtas konsulu į Liepoją.

Pasitraukęs iš Lietuvos uoliai dirbo pagrindinėms lietuviškoms organizacijoms, – VLIK'ui, Raudonajam Kryžiui ir kitoms, nes daug galėjo pasitarnauti į kitas kalbas versdamas svarbius VLIK'o ir kitų organizacijų memorandumus, raštus. Atvykęs į Ameriką, jisai nesiliovė dirbęs, nors sveikata jau senokai buvo smarkiai pašlijusi, čia rašė žodyną; tik mirtis neleido jam šio darbo pabaigti. 1951 m. lapkričio 1 d. mirė Norvude.

XXVII knygos mėgėjų draugijai yra žinoma, kad turėjo gerą biblioteką, – knygų įvairiomis kalbomis, daugiausia kalbotyros klausimais. Kur atsidūrė jo biblioteka, žinių neturime.

Adalbertas Staneika

Apie šį *XXVII knygos mėgėjų* draugijos narį žinoma kiek mažiau. Lietuvos MA bibliotekos Rankraščių skyrius neseniai įsigijo pluoštą 1921–1931 m. dokumentų, susijusių su Lietuvos diplomatų veikla Italijoje. Paaiškėjo, kad Pasiuntinybėje tais metais atsakingas pareigas ėjo žinomas dailininkas Adalbertas Staneika (1885–1962), po karo gyvenęs JAV. Mirė JAV 1962 m. vasario 17 d. Vaikote.

LMA bibliotekos gautieji dokumentai atskleidžia jo veiklą kaip diplomato, pateikia medžiagos ir apie kitus to laiko visuomenės ir kultūros veikėjus. Tad šių dokumentų studijos dar laukia savo eilės.

Juozas Švaistas (tikr. Balčiūnas)

Gimė 1891 metais Rokiškyje, mirė 1978 metais Los Angeles.

Juozas Švaistas buvo kariškis, turintis humanitarinį išsilavinimą. 1913 m. baigė Panevėžio mokytojų seminariją, 1915 m. – Maskvos karo mokyklą, o 1924–1928 metais studijavo Kauno universitete, Humanitarinių mokslų fakultete. Tolesnėje savo veikloje Juozas Švaistas sugebėjo visus savo talentus atskleisti ir gražiai darbuotis Lietuvos gerovei. 1924–1928 metais Kaune jis buvo Karo mokyklos dėstytojas, 1928–1935 metais

redagavo žurnalą *Karys*, o 1942–1944 metais *Lietuvių archyvą*. Be abejo, antrojo okupacinės rusų valdžios sugrįžimo jis nelaukė, tad 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 persikėlė į JAV. Literatūros kritikai yra rašę apie jo prozos veikalus. *XXVII knygos mėgėjų* draugijos nariams derėtų plačiau pasidomėti jo pedagogine ir redakcine veikla.

Bibliofilai, kurie grįžo į Lietuvą iš Jungtinių Valstijų, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę

Vytautas Kazimieras Jonynas

Nepaprastai įdomios biografijos žmogus, garsus dailininkas. *XXVII knygos mėgėjų* draugijos vinjetės kūrėjas. Tai retos lemties žmogus, kuriam po gyvenimo įvairiose pasaulio šalyse teko laimėti sugrįžti į tėvynę. *XXVII knygos mėgėjų* draugijai tikra garbė, kad Jonynas buvo Draugijos narys.

Tarp datų, žyminčių jo fizinį gyvenimą (1907 – 1997), nepaprasto gyvenimo istorija. Enciklopedijos V. K. Jonyną įvardija taip: lietuvių dailininkas-grafikas, tapytojas, skulptorius, vitražistas, profesorius, JAV nacionalinės akademijos narys. Jo gyvenimo istorija prasidėjo ir baigėsi Lietuvoje. O kūrybinis gyvenimas buvo aktyvus, kur dailininkas begyventų.

1923–1944 metais dailininkas su pertraukomis gyveno Kaune. 1923–1929 metais mokėsi Kauno meno mokykloje. Tapybos jį mokė Adomas Varnas, o grafikos – Adomas Galdikas. Po 1929 m. streiko mokykloje, turėjo ją palikti ir verstis atsitiktiniais darbais. 1931–1934 m. studijavo Paryžiuje. 1935–1940 m. dėstė grafiką ir medžio skulptūrą Kauno meno mokykloje. 1936–1941 m. dirbo Lietuvos kultūros paminklų apsaugos inspekcijos konservatoriumi, vėliau – viršininku. 1936 m. buvo Pasaulinės parodos Paryžiuje Lietuvių sekcijos reikalų vedėjas, 1937 m. – Tarptautinės vertinimo komisijos Kultūros sekcijos narys. 1937 m. pasaulinėje parodoje jo medžio raiziniai ir plakatai buvo apdovanoti Aukso medaliu, o baldų projektai – Garbės diplomu.

Dalyvavo Nepriklausomųjų dailininkų draugijos ir „Ars“ grupės veikloje. 1936 m. įstojo į *XXVII knygos mėgėjų* draugiją. Sukūrė jai vinjetę, išraižė J. Tumo-Vaižganto, M. K. Čiurlionio ir kt. portretus. Dar besimokydamas iliustravo knygas, kūrė viršelius, nuliejo apie 400 akvarelių. 1939 m. V. K. Jonynas buvo apdovanotas Prancūzijos Garbės legiono ordinu. 1940 m. – pirmąja Taupomųjų valstybės kasų premija už K. Donelaičio „Metų“ (1938–1939) iliustracijas.

Nuo 1941 m. buvo Kauno taikomosios dekoratyvinės dailės instituto direktorius ir dėstytojas. 1943 m., vokiečių okupantams uždarius institutą, grįžo prie kūrybinio darbo, ėmėsi iliustruoti J. V. Gėtės romaną „Jaunojo Verterio kančios“. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1951 m. – į JAV. Labiausiai pasireiškė kaip grafikas – kūrė knygoms iliustracijas, estampus, ekslibrisus, pašto ženklus, plakatus, taip pat skulptūras, interjerus, vitražus. Iš lietuvių dailininkų daugiausiai užsienyje yra dekoravęs bažnyčias.

Surengė daugybę parodų, jo kūriniai saugomi garsiausiose pasaulio muziejuose. Atgavus Lietuvos Nepriklausomybę, 1993 m. V. K. Jonynas buvo apdovanotas DLK Gedimino 3-ojo laipsnio ordinu. Didžiąją dalį savo kūrybinio palikimo bei asmeninę biblioteką perdavė Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui ir jo padaliniiui – V. K. Jony-

no galerijai Druskininkuose, kur menininkas praleido paskutiniąsias savo gyvenimo vasaras. Mirė Vilniuje 1997 metais. 100-ųjų Jonyno gimimo metinių paminėjimui išleistas jam skirtas 1 Lt. vertės pašto ženklas (dail. Aušrelė Ratkevičienė).

Apie žymųjį dailininką parašytos ir išleistos šios knygos: Tomo Sakalausko „Kelionė: dailininko Vytauto K. Jonyno gyvenimas“ (Vilnius, 1991) bei Rasos Andriušytės-Žukienės monografija „Akistatos. Dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas pasaulio meno keliuose“ (Vilnius, 2007).

Beatričė Kleizaitė-Vasaris

Šios *XXVII knygos mėgėjų* draugijos narės ir pirmininkės (2005–2007) istorija buvo truputį kitokia. Ji buvo į Draugiją priimta, kai Lietuvai atkūrus nepriklausomybę grįžo į Lietuvą. *XXVII knygos mėgėjų* draugija didžiuojasi šia kultūrai nusipelnusia asmenybe. Išvardinant Beatričės Kleizaitės-Vasaris nuopelnus buvo pabrėžta, kad jau pirmaisiais atkurtos Nepriklausomybės metais ji iš JAV į Lietuvą parvežė egzilio menininkų Vytauto Kašubos, Adomo Galdiko, Vytauto Igno ir kitų dailininkų išsamias tapybos, grafikos ir skulptūros darbų kolekcijas. Ji įsteigė didžiojo kunigaikščio Gedimino paminklo šalpos fondą ir daug dirbo, kad paminklo idėja būtų įgyvendinta.

Tai pirmoji moteris Lietuvoje už nuopelnus pagerbta Barboros Radvilaitės medaliu. Barboros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto medaliai skiriami labiausiai nusipelnusiems žmonėms, atsižvelgiant į jų nuopelnų svarbą per pastaruosius dešimt metų bei įvertinant visuomeninės ir profesinės veiklos įtaką Lietuvai ir jos sostinei Vilniui.

Beatričė Vasaris žavi asmenybe, savo, kaip kultūros žmogaus, gyvenimo stiliumi daranti didelę įtaką. Ji aktyviai dalyvauja įvairiuose kultūros renginiuose, diskutuoja. Jos namai Vilniuje – tai tikra knygų ir paveikslų oazė. Esu laiminga, kad teko tuose namuose lankytis, laikau savo širdy skaidrią melodingą tų namų nuotaiką.

* * *

Straipsnio pabaigoje turiu pasidžiaugti, kad „Draugo“ redakciją jau pasiekė daug palankių atsiliepimų apie straipsnį, kai kurie skaitytojai tikslina Draugijos narių gyvenimo detales, teikia siūlymų. Pagal skaitytojų pastabas parengsiu M. Avietėnaitės biografijos atitaisymą. Nuoširdžiai dėkoju skaitytojams, esu laiminga, kad nors iš dalies pavyko atiduoti pagarbą garsiesiems didiesiems knygos Riteriams ir Damoms.

O istoriją tęsiasi – kaip paprastai – 27 mėnesio dieną (sausio) Vilniuje vyko *XXVII knygos mėgėjų* draugijos posėdis. Svarstėme Metraščio IV tomo leidybos klausimus, naujų narių priėmimą. Tie nauji jauni žmonės pradės rašyti naują Draugijos istoriją.

Straipsnio autorė ir „Draugo“ redakcija nuoširdžiai dėkoja Nacionalinio Čiurlionio dailės muziejaus direktoriui O. Daugeliui už leidimą fotografuoti ir naudotis muziejaus fototeka. Taip pat dėkoja muziejaus darbuotojoms – Vaidai Sirvydaitei-Rakutienei ir Ingai Nenėnienėi už konsultavimą, atrenkant eksponatus fotografavimui.

Grupelė *XXVII knygos mėgėjų* draugijos narių Kaune, V. Kudirkos bibliotekoje.

Nuotrauka iš Dalios Poškienės asm. archyvo.